



IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA DAVLAT BUDJETI XARAJATLARINING SAMARADORLIGI: "PREZIDENT IQTIDORLI FARZANDLARI" TASHABBUSI MISOLIDA INSON KAPITALI YONDASHUVI

Temirov Muhammad Maxmud o'g'li

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti bo'lim boshlig'i

E-mail: mukhammad.t.m@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasining PF-86-son Farmoni doirasida davlat budjeti mablag'laridan samarali foydalanish, xususan, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash orqali inson kapitalini rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash masalalari tahlil qilinadi. Farmonda belgilangan grant-shartlari, tanlov mezonlari, budjet xarajatlarining optimallashtirish hamda ta'lim infratuzilmasining mustaqilligi iqtisodiy nuqtayi nazardan baholanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, inson kapitali nazariyasiga asoslangan holda budjet resurslarini investitsion yondashuv bilan boshqarish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inson kapitali; davlat budjeti samaradorligi; iqtidorli yoshlar; grant mexanizmi; iqtisodiy barqarorlik.

XXI asr iqtisodiyoti inson kapitaliga tayanadigan bilimga asoslangan iqtisodiyot sifatida shakllanmoqda. Gary Becker, Theodore Schultz kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan inson kapitali nazariyasiga ko'ra, ta'limga yo'naltirilgan davlat sarmoyalari yuqori iqtisodiy qaytimga ega bo'lgan investitsiya hisoblanadi [1],[2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan PF-86-son Farmon – "Prezident iqtidorli farzandlari" tashabbusi ushbu konsepsiyaning amaliy ifodasidir [3].

Mazkur Farmon iqtidorli yoshlarni barvaqt aniqlash, ularni tizimli va manzilli qo'llab-quvvatlash hamda yagona institutsional platforma asosida birlashtirish orqali inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Farmon yoshlarning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'zaro hamkorlik va tajriba almashinuvini kuchaytirish, shuningdek, global mehnat bozorida raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi mutaxassislar tayyorlash orqali mamlakatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashni ko'zda tutadi [4].

Farmon doirasida Al-Beruniy nomidagi xalqaro maktab-internatni to'liq akademik, tashkiliy-boshqaruv va moliyaviy mustaqil muassasa sifatida tashkil etish orqali iqtidorli yoshlar uchun ilg'or, xalqaro standartlarga mos ta'lim muhitini yaratish ko'zda tutilgan [5]. Ikki komponentli boshqaruv tizimi, individual yondashuvga asoslangan ta'lim modeli, variativ o'quv rejalar hamda International Baccalaureate dasturining joriy etilishi maktab bitiruvchilarining global oliy ta'lim bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, "Prezident iqtidorli farzandlari" tashabbusi doirasida amalga oshiriladigan Milliy dastur iqtidorli o'quvchilarni erta aniqlash, ularni tizimli tayyorlash va xalqaro miqyosda tan olingan oliy ta'lim muassasalariga yo'naltirishga qaratilgan uzluksiz qo'llab-quvvatlash mexanizmini shakllantiradi. Rag'batlantirish va moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralarining joriy etilishi, maslahatchilar faoliyatining natijadorlik asosida baholanishi hamda xorijiy ta'lim uchun kvotalarning ajratilishi ushbu tashabbusning barqarorligi va samaradorligini ta'minlaydi [6]. Natijada, mazkur Farmon inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion va ilmiy salohiyatni kuchaytirish hamda mamlakatning uzoq muddatli raqobatbardosh taraqqiyotiga xizmat qiluvchi strategik institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Farmonda belgilangan kvotalar mexanizmi iqtidorli o'quvchilarning xalqaro miqyosda e'tirof etilgan yetakchi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olishini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, unda kamida 50 foizlik grant asosida qabul qilingan talabalarni moliyalashtirish tamoyilining joriy etilishi muhim iqtisodiy va fiskal ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv davlat budjeti yuklamasini sezilarli darajada kamaytirish bilan birga, ajratilayotgan mablag'lar hisobidan

qamrab olinadigan iqtidorli yoshlar sonini oshirish imkonini yaratadi. Xususan, to'liq moliyalashtirishga nisbatan 50 foizlik grant mexanizmi bir xil byudjet resurslari doirasida xorijda ta'lim olayotgan malakali mutaxassislar sonini kamida ikki baravarga oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ushbu mexanizm davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish, ya'ni "har bir sarflangan so'm uchun olinadigan natija"ni maksimal darajada kuchaytirish tamoyiliga asoslanadi. Grant asosida qabul qilingan talabalarning moliyaviy yuklamasi xorijiy oliy ta'lim muassasalari tomonidan qisman qoplanishi davlat tomonidan ta'limga yo'naltirilgan investitsiyalarning multiplikativ samarasini kuchaytiradi. Natijada, davlat mablag'lari yuqori akademik natijalarga ega, tanlovdan o'tgan va global miqyosda raqobatbardosh yoshlarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltiriladi.

Shuningdek, 50 foizlik grant talabi tanlov jarayonida shaffoflik va natijadorlikni kuchaytiradi, chunki bunday grantlar, odatda, yuqori akademik ko'rsatkichlar, intellektual salohiyat va yetakchilik qobiliyatiga ega nomzodlarga beriladi. Bu esa davlat tomonidan moliyalashtirilayotgan ta'lim dasturlarining sifatini oshirish, xorijda tahsil olgan kadrlarning bilim va tajribasini milliy iqtisodiyotga samarali integratsiya qilish imkonini beradi. Umuman olganda, mazkur mexanizm inson kapitaliga yo'naltirilgan davlat siyosatining fiskal barqarorlik, byudjet intizomi va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish bilan uyg'unlashgan holda amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Iqtidorli yoshlarni barvaqt aniqlash mexanizmining joriy etilishi inson kapitaliga yo'naltirilgan davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Iqtidorni erta bosqichda aniqlash orqali ta'lim xarajatlarining manzilliligi ta'minlanadi, ya'ni davlat resurslari yuqori salohiyatga ega bo'lgan shaxslar guruhiga yo'naltiriladi. Bu esa uzoq muddatda mehnat unumdorligini oshirish, yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi mutaxassislar ulushini ko'paytirish va iqtisodiy o'sishning barqaror manbalarini shakllantirishga xizmat qiladi [7]. Shuningdek, barvaqt aniqlash noto'g'ri investitsiyalar xavfini kamaytirib, inson kapitaliga yo'naltirilgan xarajatlarning qaytuvchanligini oshiradi.

Farmon doirasida iqtidorli yoshlarni xorijiy oliy ta'lim muassasalariga maqsadli tayyorlash tizimining joriy etilishi ta'lim investitsiyalarining samaradorligini oshiradi. Xalqaro talablarga mos tayyorgarlik, akademik maslahat va individual yondashuv orqali yoshlarning xorijiy grantlarni qo'lga kiritish ehtimoli ortadi. Bu esa davlat tomonidan to'liq moliyalashtiriladigan ta'lim xarajatlarini qisqartiradi hamda byudjet mablag'laridan foydalanishda tejamkorlikni ta'minlaydi. Natijada, bir tomondan davlat moliyaviy yuklamasi kamayadi, ikkinchi tomondan esa malakali kadrlar tayyorlash jarayoni jadallashib, iqtisodiyot uchun yuqori malakali inson resurslari shakllanadi.

Har yili aniq kvotalarning belgilanishi davlatning inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosatini prognozlash va rejalashtirish imkonini beradi. Kvotalar tizimi orqali byudjet xarajatlari oldindan aniq belgilangan limitlar asosida boshqariladi, bu esa fiskal barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kvotalarning mavjudligi xorijda ta'lim olayotgan yoshlar oqimini muvozanatli boshqarish, "miyada oqish" (brain drain) xavfini nazorat ostida ushlab turish va ularni keyinchalik milliy iqtisodiyotga qaytarish imkonini yaratadi.

Umuman olganda, Farmonda nazarda tutilgan iqtidorli yoshlarni barvaqt aniqlash, xorijda o'qishga tayyorlash, kvotalar ajratish va 50 foizlik grant talabini joriy etish mexanizmlari o'zaro uzviy bog'langan holda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlovchi tizimli yondashuvni shakllantiradi. Ushbu mexanizmlar inson kapitaliga yo'naltirilgan davlat xarajatlarining samaradorligini oshiradi, fiskal yuklamani optimallashtiradi hamda mamlakatning uzoq muddatli raqobatbardosh iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press.
2. Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. The American Economic Review, 51(1), 1–17.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "“Prezident iqtidorli farzandlari” tashabbusini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-86-son Farmoni, 2025-yil.
4. World Bank. (2019). The Changing Nature of Work. Washington, DC: World Bank.
5. OECD. (2020). Education at a Glance. Paris: OECD Publishing.
6. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). Public Finance in Theory and Practice. New York: McGraw-Hill.
7. Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics, 107(2), 407–437.